

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

RAPPORT UV ÖST 2002:25
ARKEOLOGISK UTREDNING

Brons och järnålderslämningar vid Heda, Isberga och Sik

Heda sn, Ödeshögs kn, Östergötland

Dnr: 421-3217-2000 och 421-4125-2000

Tom Carlsson

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar
UV Öst
Roxengatan 7, 582 73 Linköping
Tel. 013-24 47 00
Fax 013-10 13 24
www.raa.se

Text: Tom Carlsson

Grafik: Lars Östlin

Utskrift Riksantikvarieämbete, UV Öst, Linköping 2002

Kartor ur allmänt kartmaterial, Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3

© 2002 Riksantikvarieämbetet
Rapport UV Öst 2002:25
ISSN 1404-0875

Innehåll

Inledning 5

Topografi och antikvarisk bakgrund 5

Metod och syfte 6

Resultat 6

Referenser 8

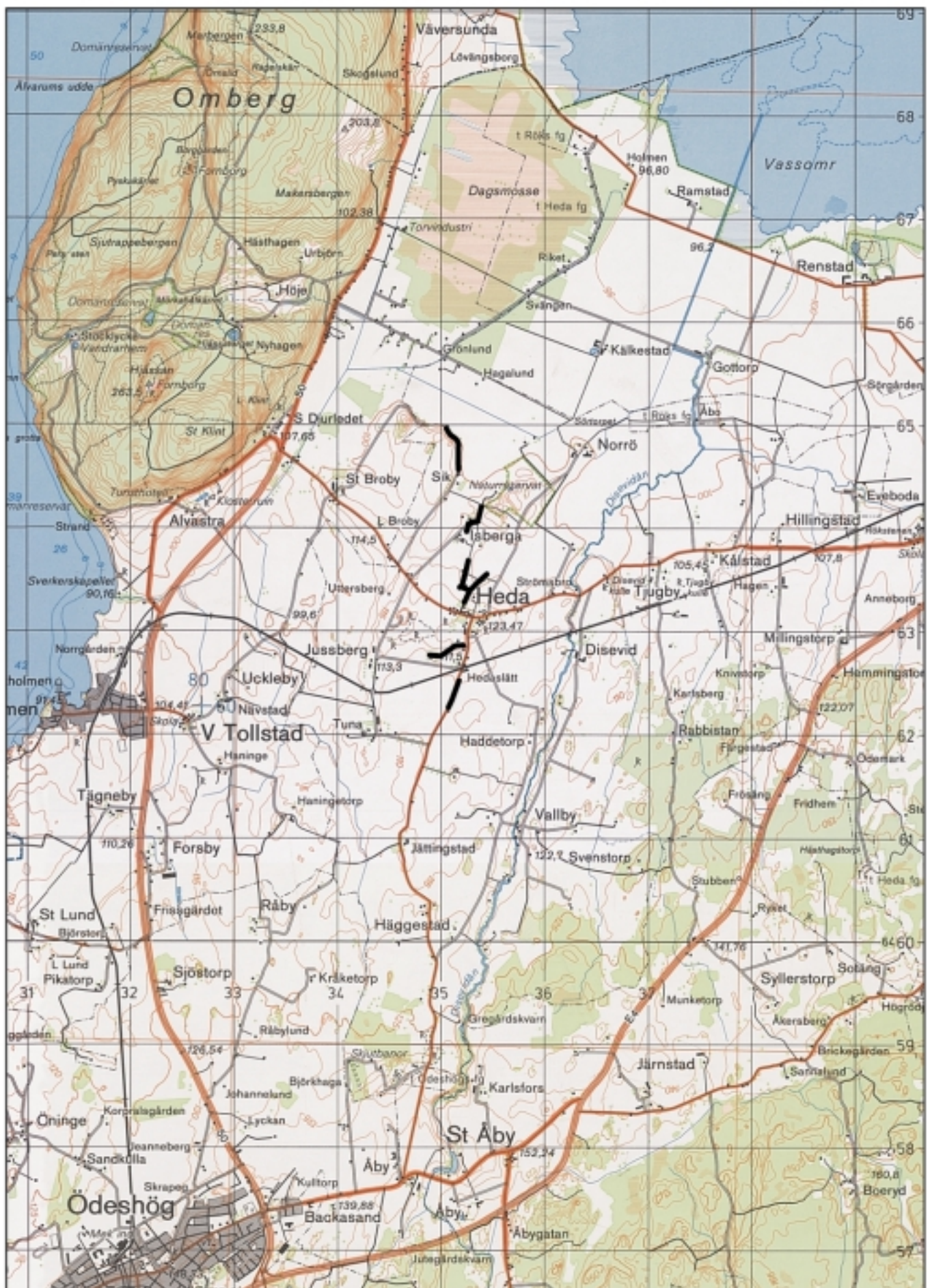

Fig 1 Utdrag ur Topografiska kartans blad 8E 50 med utredningsområdena markerade. Skala 1:10 000.

Brons- och järnålderslämningar vid Heda och Isberga

I samband med att Vattenfall Elnät service AB grävde ner luftburet elnät vid Heda och Isberga utförde Riksantikvarieämbetet, UV Öst, en arkeologisk utredning. I schakten påträffades ett stort antal förhistoriska lämningar. Några av dessa daterades till bronsåldern och till järnåldern/medeltid.

Inledning

Vattenfall Elnät service AB utförde under våren 2001 arbete med att gräva ner delar av det befintligt luftledningsnät vid Heda och Isberga. Området ligger i Heda socken, Ödeshögs kommun, Östergötland. Närheten till ett stort antal fornlämningar föranledde den arkeologiska utredningen.

Topografi och antikvarisk bakgrund

Utredningsområdet ligger inom Östergötlands västra slättområde, i en fulläkersbygd. Topografin karaktäriseras av ett böljande landskap med många markerade höjdryggar, dalgångar och små våtmarker. Genom landskapet rinner också ett flertal bäckar. Stora dikningsprojekt har under 1800-1900-talet skapat ett betydligt torrare landskap än vad som fanns under förhistorisk tid.

Heda och Isberga ligger i Dals härad på västra Östgötaslätten. Bygden är en av landskapets fornlämningstätaste. Ett par kilometer öster ut ligger bl a Alvastra kloster, och pålbyggnad. Runt Tåkern finns omfattande mesolitiska såväl och neolitiska lämningar och i bygden finns storhögar från bronsåldern och många gravfält från järnålder.

En tydlig förtätning av registrerade fornlämningar finns i Heda och direkt söder och väster därom. Här ligger ett mycket stort gravfält, RAÄ 20, som utgörs av 167 gravar. Gravtyperna är högar, runda stensättningar, en treudd och en domarring visar att platsen utnyttjats som gravplats under både äldre och yngre järnålder. Kring gravfältet finns mindre samlingar av gravhögar, stensättningar och resta stenar (RAÄ 15, 16, 17, 40 och 41). Det mest kända gravfältet är dock RAÄ 37 med Jussbergs kulle som är 35 m i diameter och 3,5 m hög. Övriga gravar på detta gravfält är ytterligare två gravhögar och två resta stenar. I denna koncentration av lämningar från brons- och järnålder finns även spår från stenålder. Mellan RAÄ 41 och landsvägen som leder till Alvastra har man funnit en flintyxa (RAÄ 98). Norr om vägen mot Alvastra finns RAÄ 31 och 43. Vilka båda är fynd av bronskärl. RAÄ 43 påträffades i samband med ombyggnation av ett hus och visade sig sedan vara en grav i ett större sammanhängande flatmarksgravfält från äldre järnålder. Även vid Isberga finns ett stort antal kända gravfält; RAÄ 6-9 och RAÄ 47 och 48. På gården Norrö har Sveriges enda *kroksabel* från äldre bronsåldern hittats. Också ett stort antal lösfynd av stenyxor indikerar att området var bebott redan under stenåldern.

En arkeologisk förundersökning gjordes i samband med elkabelnedläggning längs med landsvägen. Invid Broby 1:7 (Västra Tollstad socken) påträffades då en inte tidigare känd boplatz i sydvästslutningen. Ett av stolphålen har ¹⁴C - daterats till yngre romersk järnålder (Helander 1999).

Schaktarbetet utfördes i en mycket fornlämningstät bygd. De synliga fornlämningarna tyder på att det finns okända gravar och omfattande boplatser, liknande den vid Broby 1:7.

Metod och syfte

Utredningen vid Heda och Isberga utfördes med hjälp av grävmaskin som schaktade av matjorden till de planerade ledningschakten. Syftet var att styra undan schaktningsarbetet från eventuella fornlämningar. För att i framtiden ha en bättre förståelse av fornlämningsbilden inom området daterades de fornlämningsområden som ändå påverkades av schaktningsarbetet.

Resultat

Den förtätade fornlämningsbilden som tidigare påtalats i området runt Heda bekräftades och förstärktes genom utredningsresultaten. Överhuvudtaget visade det sig svårt att helt undvika fornlämningar. Schakten fick istället grävas så att åverkan blev så liten som möjligt.

För att underlätta beskrivningen delas schaktarbetet in i tre delområden.

Delområde 1) *På en höjdsträckning Söder om Heda kyrka* ligger det stora gravfältet, RAÄ 20, som genom gravformerna kan dateras till både äldre och yngre järnåldern. Ledningsschaktet förlades på det låglänta området söder om gravfältet och delvis genom gravfältet.

Marken söder om gravfältet bestod av sand. I detta område påträffades en stor mängd anläggningar. I en härdgrop (A1) samlades kol som daterade aktiviteterna till mellersta bronsåldern, 1320 – 920 f Kr (2 sigmas kalibrering). Härdgropen var ca 0,8 m i diameter och 0,5 m djup. Innehållet bestod av sot, kol och skärvsten. Inga fynd gjordes. Ansamlingen av boplotsindikerande anläggningar, gropar, härdar, härdgropar etc gör det sannolikt att det finns en större bronsålderboplatz i detta område.

Boplotsens fortsatta utbredning fanns inom det område som var tänkt för kabelnedläggningen. För att undvika fortsatt störning av denna boplatz förlades resten av ledningsschaktet till östra delen av gravfältet som i denna del delvis var skadat.

På krönet av höjdsträckningen upptäcktes en stor härdgrop (A2); ca 2 m i diameter och ca 0,5 m djup. Innehållet bestod av sot, kol och rikligt med skärvsten. Denna daterades till yngre bronsåldern, 780 – 400 f Kr (2 sigmas kalibrering).

Möjligen började gravfältet (RAÄ 20) att användas som ett flatmarksgravfält redan under bronsåldern. Den stora härdgropen på gravfältet skulle i så fall kunna ingå i ett komplex av gravar, kremeringsbål, härdar etc. aktiviteter i samband med gravritualer. I samband med kremeringsgravskicket införande under omkring 1000-talet f kr ökade eldens betydelse och kom att ingå som en viktig del i yngre bronsåldern kult. Omfattande gravritualer med bl a stora härdar och härdområden är kända från flera bronsåldersbygder exempelvis Norrköping (Kaliff 1997, Thörn 1996).

Delområde 2) *Norr om Sik* grävdes kabeln ned strax intill en befintlig körväg. Området låg i en kraftig sänka med flera våtmarker, bl a har en skafthålsyxa i porfyr påträffats i närheten (RAÄ 46). På en närbelägen höjdsträckning, i krönläge, finns också en rund stensättning (RAÄ21). Ett hundratal meter österut, i Norrö, är det omtalade krumsvärdet upphittat.

Marken bestod av hårt packad och kalkblandat morängrus. Två härdgropar påträffades i schakten. Dessa var ca 0,8 m i diameter och 0,4 m djupa. Innehållet var kol och mycket rikligt med skärvig sten. I en anläggning (A3) samlades kol in för ¹⁴C-analys. Kolet daterades anläggningen till 770-390 f Kr (2 sigmas kalibrering).

Inget tyder på att det skulle finnas någon boplats i området. Härdgroparna hör snarare samman med den intilliggande stensättningen som morfologiskt och topografiskt kan höra till äldre och mellersta bronsåldern. Närheten till de många våtmarkerna kan också leda tolkningarna till offer och kult. Många bronsåldersfynd är gjorda i mossar och våtmarker.

Delområde 3) *Norr om gården Isberga* förlades kabeln delvis parallellt med befintlig väg och dels över hagmark. På en mycket markerad höjd, öster och kabelschaktet, finns ett gravfält (RAÄ 9). På höjderna är flera stora gravfält belägna.

Marken bestod här främst av sand. I hagmarken påträffades flera mindre härdar samt en stor grop (A4), ca 5x5 m stor och 0,3 m djup. Gropen var fylld av kulturjord, stora obrända ben och enstaka keramikskärvor. Benen bedömdes i fält sannolikt vara av gris och nöt. Keramiken var ett svart, relativt tätt gods och med grov magring. Ytan var avstruken, sannolikt med gräs. På en keramikskärva med fastbränt organiskt material gjordes ¹⁴C-analys som daterade keramiken till sen vikingatid/medeltid (1020-1260 e Kr, 2 sigmas kalibrering).

Gropens innehåll av avfall gör det troligt att det rör sig om en avfallsgrop i närhet till bebyggelse. Någon vikingatida eller medeltida bebyggelse finns inte dokumenterad men bör sålunda finnas i närheten.

Sammanfattningsvis kom kabelschakten att beröra ett stort antal fornlämningar. Detta trots intentionen att undvika fornlämningar.

Bronsålderslämningarna är särskilt framträdande i ¹⁴C-dateringarna. De registrerade fornlämningarna pekar annars främst på aktiviteter under järnåldern. De rika fynden från äldre bronsåldern tillsammans med storhögar i trakten pekar på bronsålderskulturens närvaro. Sannolikt är det så att bebyggelsen var omfattande redan under slutet av stenåldern och bronsåldern men att dessa tidsperioder inte lämnat så många synliga spår efter sig. Det dolda kulturlandskapet är betydligt mer varierat, med boplatser, kultplatser och gravar än vad som vanligtvis kan utläsas ovan mark.

Referenser

Helander, A. 1999. Isberga-Jussberga. Elkabelförläggning i Isberga och Jussberga, Heda socken, Ödeshögs kommun, Östergötland. Rapport UV Öst 1999:50.

Kaliff, A. Grav och kultplats. Eskatologiska föreställningar yngre bronsålder och äldre järnålder i Östergötland. Aun. Uppsala.

Thörn, R. 1996. Rituela eldar. I Arkeologi från stenålder till medeltid, Artiklar baserade på Religionsarkeologiska nätverket konferens på Löfstad slott 1995. Riksantikvarieämbetet, UV skrifter nr 19. Linköping.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 421-4125-2000 och 321-3217-2000

Länstyrelsens dnr och datum för beslutet: 220-9047-00 och 220-7212-00

Projektnummer: 1520302 och 1520276

Undersökningstid: 12 april 2000

Projektledare: Tom Carlsson

Exploateringsyta: ca 2000 löpmetr.

Undersökt yta: 1000 löpmetr.

Läge: Ekonomiska kartan, 084 26, x 6460000 y 1430000 och 084 27, x 6460000 y 1435000

Koordinatsystem: Rikets

Koordinater för undersökningsytans mittpunkt: x 6461 090 y 1437900

Fynd: tillvaratogs ej.

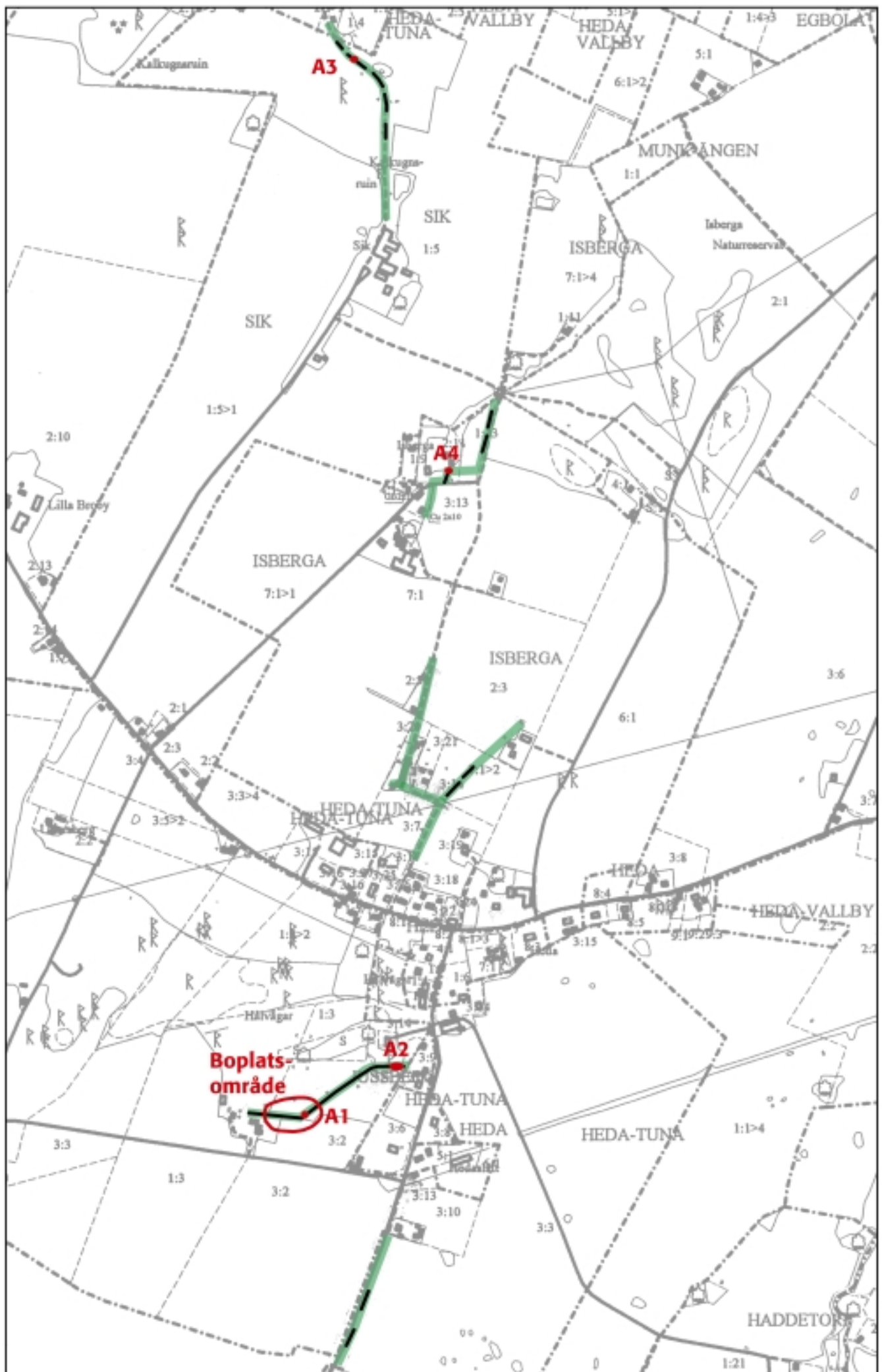

Fig 2 Karta som markerar dels kabelschakten och dels de daterade anläggningarna. Skala 1: 10 000.

